

JUNG KÁROLY KÉT FONTOS TANULMÁNYKÖTETE

(Köznapok és legendák. Újvidék, Forum, 1992. Az emlékezet útján. Újvidék, Forum, 1993)

Egy néprajztudós, akinek nincsenek titkai. Nyíltan, őszintén kitérülködő: Íme, ezzel és így foglalkoztam, ezt tettem le a tudományom, a néprajz s az egyetemes tudományos megismerés asztalára! Nemzetiségi sorsban élő népem kultúrájából ezeket tártam fel, s adtam közre, hogy mindenki tudja – bármennyire kicsi és fogyatkozó népcsoport is –, hogy népi műveltsége raritásokban gazdag, a magyarság népi kultúrájának élő és szerves alkotóeleme, ugyanakkor számtalan érintkezési pontja van a szomszéd népek, s talán valamivel szorosabb kapcsolata az együttélők népi műveltségével. Ez pedig természetes dolog, hiszen a népek a kulturális kincseiket nem rejtgették egymás elől, mindenki számára hozzáférhetőek voltak. Az emberiség sok évezredes kincses tárához bárki hozzáadhatott, vagy meríthetett belőle.

Talán ez a legfőbb tanulsága Jung Károly alább ismertetett két könyvének, s tán nyíltsága, tudósi adakozókedve is ebből eredeztethető.

Jung Károly ismert és elismert folklorista, fő művei ideát és Magyarországon egyaránt ott sorjáznak a művelt olvasó és a szakember könyvespolcain.

Most az alkotóműhelyébe bocsát be a hosszabb-rövidebb tanulmányait, cikkeit tartalmazó kötetei révén, amelyek korábban különböző konferencia- és előadásgyűjteményekben, szakfolyóiratokban, időközi lapokban, újságokban jelentek meg. Akik beléptünk a képzeletbeli műhely kapuján, mindnyájan pal-lérozottabban, a vajdasági magyar népi kultúrában okos jártassággal távozunk. Mert Jung Károly nem csupán hiteles és szenvedélyes kutató, aki úton-útfélen minden heverő szürke kőnek jó előre felfedezi belbecsét, meglátja benne a tündöklő, de egyelőre rejtőző ékszert, s aki szívós alapos-sággal bányássza ki ezt az értéket, hanem megszállottan szenvedélyes nevelő is, aki addig nem tud megnyugodni, amíg azt, amit feltárt, elemzett és kibogozott, el nem sajátítottja velünk, amíg magunkban nem szívtuk az igazát, s amíg nem azonosultunk vele.

Szorgalom, tehetség, termékenység hármasság pillérén nyugszik a jungi alkotóműhely, mely elválaszthatatlan a tudomány-szak iránti alázattól és hivatás-tudattól.

Jung a hazai és az európai összehasonlító néprajz legnemesebb hagyományát élteti. Nincs olyan tanulmánya, amelynek fő vezérlő elve ne az lenne, hogy a szűkebb hazai, szülőföldi – gombosi vagy más vajdasági gyűjtési adatait ne történeti, ill. ne horizontális összehasonlító vetületben vizsgálja. Tántoríthatatlanul keresi, kutatja az összefüggéseket, tudósi vénája addig ösztönzi, míg össze nem áll a valóban létező, ill. megalapozott komparatív lánc. Összehasonlításának térbeli körei kétszintűek: szélességben a határaiak mindaddig tágulnak, amíg közvetlen vagy hiteles közvetett egybevágó adattal rendelkeznek. „Magasságban” pedig egymásra épülnek. Bár az összefüggések, a kapcsolatok nem ilyen egyszerűek, hanem rendkívül bonyolultak, találkozási helyeik hol szoros és sűrű hálót képeznek, hol pedig csak ritkásan más és más szinten, nagyobb távolságban érintkeznek. Az első legbelső körbe a vajdasági magyarság és az itt élő többi etnikum vizsgált néprajza tartozik, a következő, legtöbbet idézett kört a dél-alföldi térség alkotja – jelenből és múltból egyaránt táplálkozó adataival (mindenekelőtt Kálmány Lajos és Bálint Sándor kutatásai), s az összehasonlítás táguló köreiben mindezzel elválaszthatatlanul mindig jelen van az anyaetnikum, a magyar népi kultúra idekapcsolódó, szinte kimeríthetetlen anyaga és a magyar néprajz kutatási adattára. Továbbá: ami talán másnál szokatlannak tűnne, Jung Károlynál természetes alkotói attitűd, hogy ugyanilyen súllyal szerepelnek a szerb, valamint más délszláv néprajzi tények, kutatási eredmények, ill. az európai, az egyetemes folklórral való egybevetések.

Jung mindezzel pontosan tudja érzékeltetni, hol a helye, mi a szerepe és mik az értékei a vajdasági magyarság népi kultúrájának a saját magyar etnikuma, a vele együttélők, a szomszédok, ill. a többi európai etnikum népi műveltségében. Összehasonlító tárházának sokoldalúsága nem teremt kisebbségi érzést a vajdasági magyar enklávé népi kultúráját illetően, sőt ezzel a módszerrel hatásosabban mutatja be, jobban tudatosítja pompás gazdagságát, szépségét, ill. egyedi, sőt egyedülálló sajátosságait. Ezáltal pedig határozottabb körvonalakban rajzolódhat ki a népi kultúrák közötti kölcsönös folyamat, az átadás és az átvétel vitális mechanizmusa, a paralellizmusok, az azonosságok léte, szükségessége. Ugyanakkor tanulmányaival hiánypótlást végez, témái és feldolgozási többnyire nővumnak számítanak a jugoszláviai magyar folklórkutatásban.

A *Köznepok és legendák* című kötetének bármelyik nagy tanulmányát vetjük is clemző vizsgálat alá, mindegyikből ezeket az alapvető következtetéseket vonhatjuk le.

Sajátos és jellemző a szerző témalevezetése is. A megírás ötletét legtöbbször valamilyen jelentéktelennek ható újságcikk, levéltári adalék, tanulmánybeli utalás pattantja ki. Ez fészegetni kezdi alkotó fantáziáját, s végül is kiváló, hézagpótló tanulmány születéséhez vezet. A lakodalmi hajnali mosdatásról írt tanulmányának megírására egy belügy-minisztériumi körirat levéltári felbukkanása, az egy középkori pillérfő értelmezéséhez kapcsolódó hiedelemadatok feldolgozására László Gyula könyvének egy passzusa inspirálta, a szerelmi eljárásokat és ráolvasótípusokat összevető stúdiumának elkészüléséhez jelentősen hozzájárult a *Békési Élet* c. tudományos szemlében közreadott aktfotó látomásos hatású hasonlósága.

A kötetet a szerző három témakörre osztotta fel. Az első *Az ember élete* címet kapta, s ebbe tartozik a lakodalommal, a házassággal és a halállal, a temetéssel foglalkozó öt tanulmánya. A már említett *A lakodalmi hajnali mosdatás kérdéséhez* című munkájában a vajdasági, dél-alföldi magyar adatok mel-

lett szerb, bolgár, vajdasági román, ruszin, sőt szlovák, lengyel, orosz és ukrán hasonlóságok és azonosságok tárulnak fel, a palóc menyasszonyporkolással bezáróan, tanúsítva a mindkét irányú átadás-átvétel folyamatát. A *Bács-Bodrog vármegyei móringlevelek a Vajdasági Levéltárból*, valamint a *Haláljósítás és a halál előjelei a jugoszláviai magyarság hagyományvilágában* című adatközlő, kommentáló írásai tipikusan olyanok, amelyek űrt töltenek be az eddigi vajdasági magyar néprajzi kutatásban. Ezeknek mintegy párhuzamaként pedig egy másik tanulmányt is közöl, melyben „egybevető vizsgálathoz” délszláv házassági szerződéseket és hozományleveleket dolgoz fel. A haláljóslatokkal és -előjelekkel az itteni magyarság hiedelemvilága e rétegének dokumentatív szintézisét is megalkotja.

A kihazasúatlanok halotti koronája című tanulmány témája és feldolgozása a magyar néprajzi irodalomban úttörő jellegű volt. Az itteni magyarok olyan szokás-elemét tárta fel részletesen, melynek alig találhatók meg a magyarországi párhuzamai. Feltételezhető az ortodox egyházi közvetítés, mindenesetre elgondolkodtató, hogy a vajdasági magyarokon kívül az interetnikus kölcsönhatás nyomán hasonlóképpen előfordult az itteni sváboknál, bunyevácoknál és szerbeknél is.

A mondai és ráolvasó hagyomány című kötet rész vezető tanulmánya – *A Guntram-monda új magyar nyelvű változata* –, melynek alaptémája a testből állatalakban (légy, dongó, méh, egér, kígyó stb.) kijövő és visszatérő lélek bemutatása – talán a legjellemzőbben tükrözi Jung Károly alkotási módszerét: az adott témakörben a teljességre törekvő adatfeldolgozás; a történeti előzmény meggyőző, többoldalú felsorakoztatása; a téma – a tárgyalt monda vajdasági, szülőfalubeli (gombosi) változatának közelése; a meglévő magyar mondaváltozatok összevetése; a délszláv (horvát) variációk s a legtávolabbi egybevető körhöz tartozó verziók (európai: svájci, schleswigi, brémai, sziléziai) összehasonlító elemzése, valamint viszonyítása a gombosi változathoz. Ez utóbbit ráadásul a szerző mind a magyar, mind a horvát folklórisztika szempontjából relevánsnak tekinti, s a végső konklúziója szerint a „pannon – balkáni – dalmát” térségen belüli termékenyítő kölcsönhatás bizonyítéka.

De ide soroljuk a *Folklóradatok egy középkori pillérfő értelmezéséhez*, *A „Mária-ülte gaz” eredetmagyarázó mondatípus elterjedésének kérdéséhez*, a *„Fa rázzo a földet, föld rázzo a vizet, a víz rázzo az ördögöt”* s az *Egy szerelmi varázsló eljárása és ráolvasótípus pannon-balkáni összefüggésének kérdéséhez* című tanulmányait is. Mindezek Jung Károly komparasztikai elemzésének a csúcseit jelentik.

Különösen a továbbiakban részletesebben bemutatandó másik tanulmánykötet tanúskodik arról, hogy Jung nagyon kedveli a különböző néprajzi fogalmak körülhatárolását, tisztázását folklóradatsorokkal való alátámasztás révén. Az *Egy ritka „rontóige” és egykorú párhuzamai* című tanulmánya is ezt tükrözi, amelyben többek között a funkcióváltás, -vesztés, az invariáns kategóriáját értelmezi. Mint kitűnik, pompás érzéke van a látszólag elhanyagolható, valójában rendkívül fontos elemek feltárására: kimutatja például, hogy a ráolvasások általában gyógyító, elhárító célzatúak, igen ritka a rontásra való alkalmazásuk. Egy ilyen rontó ráolvasásnak az általa Gomboson talált változatát magas színvonalon veti össze a korábban közölt verziókkal.

A harmadik fő fejezetben – *A népi műveltség kapcsolataiban* – Jung, a tudós szakíró egyúttal speciális jellegű tudományszervezőként is bemutatkozik. Az e részben közreadott tanulmányainak természetesen vitathatatlanul vannak magyar

kutatási vonatkozásai, végső soron mégis az a tanulság vonható le belőlük, hogy a szerb, délszláv tudományos eredmények bemutatása céljából Jung tudatosan nyit kaput a magyar tudomány, a magyar olvasóközönség számára, s e tudományos-vezetői minőségben nagyon jól választja meg a témáit (amelyek a délszláv tudományosságban is nyújthatnak felfedező újdonságot): akár a magyar–délszláv hiedelem- és mitológiai kutatásról, akár a világenderemtés bogumil legendáiról, akár Vuk Karadžić publikáló módszeréről, ill. Miloš Kobilić történeti–mítikus hősről, akár pedig Gül Baba magyar és délszláv szájhagyományáról szól is.

Jung ezeket a tanulmányait (magyarul mindegyikük, szerbül csak egy részük jelent meg) változtatás nélkül nyomtatja ki újra, viszont kötetzáróként valamennyi tanulmányához pótlásokat, kiegészítéseket állított össze, melyek enciklopédikusan közlik a tanulmányok elhangzásának, megjelenésének idejét és helyét, a témával összefüggő, a tanulmányok első megjelenése óta kiadott munkák teljességre törekvő bibliográfiáját, ill. ha a szerző szükségesnek tartja, az esetleges pontosításokat. A tanulmányokkal, irodalmukkal, illusztrációjukkal, ill. a kiegészítésekkel a feldolgozott témakörrel valóban a teljességhez közeli szintű ismereteket nyújt át az érdeklődő olvasónak és szakembernek egyaránt.

Ahhoz, hogy bejárhassuk az alkotótevékenységének kibontakozásához vezető lépcsőfokokat, nagyszerű alapidokumentumokat szolgáltat: *Az emlékezet útján* című kötetet, amely ötvenöt tudomány-népszerűsítő cikkét – a szerző szerint esszéit – tartalmazza.

Az írásom tárgyát alkotó két tanulmánykötet, valamint önálló fő munkái (*Az emberélet fordulói*, 1978., *Táltosok, ördögök, garabociások*, 1985., *Hiedelemmondák és hiedelmek*, 1990.) kerek egészé teszik Jung alkotói oeuvre-jét.

Míg a *Köznapok és legendák* című kötet másiél évtized alatt írt tanulmányait öleli magába, *Az emlékezet útján* írásai esszé-, ill. olvasmánysorozatként 1983-tól néhány évig kéthetente jelentek meg az újvidéki Magyar Szó művelődési melléklete, a *Kilátó* hasábjain. 1986-tól már sporadikusan írta őket, s az utolsó 1991-ből való. Egy csokorba kötve így is szép teljesítményről vallanak. Viszonylag ritka a tudomány-népszerűsítésben, hogy ilyen sok szakszínvonalú s nem kuriózumra építő cikk egy szerzőtől ilyen rövid időkeretben napvilágot lásson. Talán az Ortutay Gyula indította és Kósa László folytatta Kis magyar néprajz rádiósorozata mérhető össze vele, igaz, ez utóbbi többszerzős volt (e sorok írója mintegy 30 cikkel–előadással szerepelt).

A cikkek témája, forrása a folklór és a művelődéstörténet. Jelentős részük egy-egy tanulmány előfutára. Jung a dédelgetett motívumot előbb népszerű formában dolgozza fel, majd nagyívú tanulmányként írja meg (mint pl. a Gunt-ram-monda, egy szerelmi varázsló eljárás és ráolvasás, egy ritka rontóige, Mária-ülte gaz, bogumil legendák, móringlevelek, Miloš Kobilić stb.). Maga a szerző erről így vall: „Nem egy itt tárgyalt témát később nagyobb apparátussal, a tanulmány követelményeinek és terjedelmének megfelelő módszerrel, az időközben felbukkant vagy megismert újabb adatok és irodalom tükrében ismét megvizsgáltunk.” A cikkek másik része a nagy monográfiákból kiválasztott fejezetrészek népszerűsített variánsa (kivált a *Hiedelemmondák és hiedelmek* c. kötetből: pl. kigyóhiedelmek, szégyenvirág, kétkarácsonyi cérna stb.). S talá-lunk bennük apróbb néprajzi adalékokat is, amelyek ürügyén a szerző tudato-sítja a közolvasóban a néprajz, a néphagyomány fontosságát (pl. *Ki zabáli a holdat? Mikor van a boszorkányok órája?*). Nincs olyan cikke, amelyben ne említene meg magyar folklórrást vagy szerzőt, s ne utalna magyar–délszláv

párhuzamra (pl. magyar táltos, garabonciás – szerb-horvát zduhać, vetrovnjak stb.). Éppúgy találkozunk a vallási néprajzi ráimádkozó szövegeivel, ponyvanyomtatványú Tóbiás áldásával, miként régészeti leletek amulettjeivel, az arasi pusztaemplom, a napsugárdíszes oromfalak hiedelemvontakozásaival, valamint mai néprajzi jelenségekkel (pl. Szent Antal szerencselánc stb.).

A remekbeszabott esszék egyúttal a tájékozatlan olvasónak a néprajztudomány világába való bevezetését is szolgálják, mint már fentebb említettük, számtalan néprajzi fogalmat magyaráz meg népszerűen, de tanáros komolysággal Jung Károly (dichotómia, toposz, memorat, kötés, megkötés és oldás, Lenore-mondta stb. stb.).

Az esszék alaptémája elsősorban vajdasági, gombosi eredetű, mint az előző kötet nevezetes tanulmányaiban is, ill. a dél-alföldi régióból származik, a két bölcs és sikeres kutatója, Kálmány Lajos és Bálint Sándor által, akiket Jung mintakép elődjeként tart számon. Jó szót kapnak a kortárs vajdasági magyar néprajzkutatók is (Penavin Olga, Borús Rózsa stb.).

A cikkeket a szerző tematikus sorrendben (nem a megjelenés ideje szerint) csoportosította. A világmagyarázó, eredetmondákkal kezdve, a mítikus alakokon (boszorkány, táltos, garabonciás, kísértetek, ördögösök, tudós kocsisok, gonoszok, váltott gyerek stb.), a különböző hiedelemeljárásokon (ráolvasás, mágius fonás és szövés, szerelmi varázslás, szemverés) és hiedelemtárgyakon (kaszakó, topázion stb.) át, a kincsmondákig, boszorkánytörténetekig, vőfélyverszetekig, igaz történetekig terjed a sorozat tematikája.

Mindent számbavéve a cikkek kötetben való közreadása nyeresége a néprajztudománynak. Szép és változatos tükörcépet tárnak fel a Vajdaság mai magyar folklórjáról, mely hidat képez észak és dél, valamint nyugat és kelet között. Hadd hivatkozzam egyrészt egy személyes jellegű példára: Jung az egyik cikkében tojástojó boszorkányról is szól, melynek Bács megyei változatát közli. Hivatkozik a Békés városi Bódisnérről írt tanulmányomra is. A monda keletkezési forráshelye ez a város volt, innen terjedt szét az országban, jutott el délre, Bezdán környékére, ill. északra, Karcsa vidékére (és máshová). A gombosi két-karácsonyi cernának pedig vannak keleti (erdélyi) és nyugati vonatkozásai is. A táj kapcsolatainak egycetemességét sugallják a szentkiadványokról összeállított illusztrációs felvételmásolatok is.

A két ismertetett tanulmánykötet anyagából egyértelműen kiderül, hogy egyedülálló jelenségű néprajzkutató Jung Károly: elkötelezett kutatója a vajdasági magyarságnak, melynek népi kultúráját magas tudományos igénnyel építi be az egész magyar népi művelődésbe. Ugyanakkor a magyar és a délszláv néprajz kiemelkedő eruditív ismerője, ezáltal kutatói eredményességgel képes egybevetni a két etnikum kultúráját, s tudományos szintézist tud teremteni e népek kölcsönhatásairól, egymást gazdagító, építő kapcsolatáról.

A negyedszázadig fennálló (most szünetelő) *Békési Élet* c. folyóiratban főszerkesztőként bemutattam Jung Károlyt mint alkotó néprajzkutatót, s egyik fontos művét (*Hiedelemmondák és hiedelmek*) éppen a 25. évfolyam utolsó számában ismertettem. Ennek ürügyén hadd fejezzem be szubjektív hangon ezt az ismertetőt, mégpedig azzal, hogy hasonló tudományos sikereket kívánok neki mind a vajdasági magyarok néprajza, mind az ott élő és a szomszédos etnikumok közös kulturális jegeinek feltárásához.

KRUPA András